

**Vidadi Orucov, pedaqogika
üzrə elmlər doktoru,
Lənkəran Dövlət Universiteti
"Pedaqogika, psixologiya və
incəsənət fənləri" kafedrasının
professoru**

(əvvəli ötən sayımızda)

Bu dünyalar içində bir fani dünya da var. Dədə Qorqud, Qurbani, Qaracaoğlu, Yunus Əmrə kimi, Aşıq Ələsgər də "Aldanma dünyanın bu fənasına" - deyərək, Uca Tanrıya aparan yolları hər şeydən üstün tutur, qalanları isə fani bilir. Allaha olan sonsuz inam və sevgisini xüsusilə "Allahın adı ilə" şeirində və ümumilikdə əksər əsərlərində ən çox "Allah", "Allahu-əkbər", "Xaliqi-ləmyə-zəl-Allah", "Allahimmə səlli", "Vallahül-əzim belədi", "Maşallah", "Şükür eylə Allaha", "Sən Allahı seversən", "Sən Allah", "İnşallah" və s. kimi müraciətlərlə ifadə edir:

**Tut orucun, qıl namazın,
Şükür eylə Allaha;
Gül olma dünya malına,
Qalacaqdı dünyada.**

Bir dünya da sirr olaraq qalmaqdadır: Var olanın varlığına münasibət. Şübhəsiz ki, Aşıq Ələsgər kimi bir dahini də bu fikirlər düşünməyə vadar etmişdir. Onun ontoloji düşüncələri dövrünə bəlli elmi biliklərə əsaslanırdı. Elm aləminə bəllidir ki, Aristotelin ontologiyası var olanı var olduğu kimi, ilk öncə olanın nə olduğunu öyrənməkdən ibarətdir. Bu baxımdan ontologiya elminin ən önəmli sualları: "İlk olan nədir?", "Hər şeyin başlanğıcı nədir?", "Bütün varlıqların ilk tozu-zərrəciyi nədir?" - Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da özünə-

məxsusluğu ilə ən çox rast gəlinən (daha çox bağlamalarda) fikirlərdəndir:

**Yerin, göyün, arşın, kürsün, insanın
Künhü, bünövrəsi ay nədən oldu?
Və ya:
Altı gündə dünya neçə don geydi,
Nə üstə əyləşdi, bərqərar oldu?
Əvvəli kim oldu arşın bənnası?
Ulduzlar nə təhər yerbəyər oldu?**

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında daha sıx rast gəldiyimiz möcüzəli bir dünya diqqəti cəlb edir. Bu, könlü dünyasıdır. Onu dolduran sevincin, həyəcanın, kədər, qəmin duyulmasında, dərkində və şərhində elmin gücü yetərli deyildir. Bu sirli-sehirli insan dünyasının əngilliklərindən xəbər verməyə yalnız incəsənətin, poeziyanın - bədii təfəkkürün gücü qadirdir. Öz düşüncəsində buna tam əmin olan Aşıq Ələsgərin istedadı, gücü adi adamların görə bilmədiklərini görməsində, deyə bilmədiklərini isə fəlsəfi-lirik dildə, qaydada deməsində idi. Bu baxımdan onun yaratdığı əsərlərin mahiyyətinin, ideyasının daha çox hər kəs üçün əl çatan və qəlbəyatan olmasıdır. Məsələn, "Yazıq" rədfəli qoşmasında bir adamı başqasından fərqləndirən psixi hallar və ya vəziyyətlər elə ilk cümlədən səmimiyyətlə diqqəti cəlb edir. Gözəllik, insanlıq ondadır ki, bu könlü qəmli, müşkül hallı insana böyük şairin özü həmdəm də olur, məlhəm də:

**O qəmli könlünü, müşkül halını
Düşünən də yazıq, bilən də yazıq!
Ağlasan, ağlaram mən səndən bəzər,
Dağladın sinəmi güləndə, yazıq!**

Bildiyimiz kimi, ünsiyyət insanlar arasında qarşılıqlı əlaqənin ilkin forması olmaqla, həm də onun insanlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsində və inkişafında böyük roludur. İnsanların bir-birini qavraması və anlamasını ümumilikdə sosiallaşmağa doğru atılan ilkin addım kimi də baş düşmək olar. Hər cəmiyyətdə insan-

ların bir-birini düzgün anlaması siyasi gücə, dəyərə çevrilir. Cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş bu dəyərlərin gənc nəsil tərəfindən mənimsənilməsi, sosiallaşma prosesində böyük əhəmiyyətə malikdir. Aşıq Ələsgərin əsərlərində bu önəmli sosial-ictimai xarakterli hadisələrin həlli yolları ustalıqla göstərilir, insanlar səmimiyyətə, humanistliyə, qarşılıqlı anlaşmaya dəvət edilir:

**"Can" deməklə candan can əskik olmaz,
Məhəbbət artırır, mehriban eylər.
"Çor" deyən nafi nədi dünyada,
Abad könlü yıxar, pərişan eylər.**

Belə əsərlər hər bir adamın hisslərinə ustalıqla siqal çəkir, oxşayır, hakim kəsilir, oxucusunu öz təsirinə salaraq onu istqamətləndirir, dünyadan əlini üzənlərin "əlindən tutaraq" dünyaya qaytarır, daha inamlı və güvənli bir həyata səsləyir. Elə buna görə də, insanların inam və güvən məbədinə çevrilmiş Aşıq Ələsgər məktəbinin oxucularının-sevədalılarının sayı günbə-gün artmaqdadır.

İnsanların kamilliyə dəvət olunmasında, tərbiyəsində səmavi dinlərlə yanaşı, Tanrıdan payı olan şairlərin də rolu çox böyük olmuşdur. Xüsusilə, Şərq aləmində - cəmiyyətində şairlər daha çox hörmət sahibi olmaqla yanaşı, həm də təsir gücünə malik olmuşlar. Avestanın yaradıcısı Zərdüşte peyğəmbər kimi baxmışlar, Əfzələddin Xaqaniyə, Nizami Gəncəviyə, İmadəddin Nəsimiyə və başqalarına da el məhəbbəti böyük olub.

Məhəmməd Füzuli "Mətlə ül-ətiqad" əsərində müqəddəs Quranın "Yasin" surəsindən 69-cu ayəni xatırladaraq: "Biz ona (Məhəmmədə) şeir öyrətmədik" - deyərək, "məni öyrətməmişdir" - deyir. Məhəmməd Füzuli qürurla belə bir yüksək dəyərini peyğəmbərlərə yox, Allah tərəfindən şairlərə nəsib olmasını vurğulayır. Bu sevdalarla yaşayan Aşıq Ələsgər də şairləri peyğəmbərlərə, onların şeirlərinə də Quran ayələrinə bənzər, Uca Tanrının payı bilirdi:

**Firdovsi, Füzuli, Hafiz, Nəsimi-
Onlar da yazdığı aye məndədi.**

Əslində, yaradıcılıq yeni maddi və mənəvi dəyərlərin, gerçəkliyin modelinin yaranmasının canlı prosesidir. Fəlsəfi-poetik üslubda yaranmış bədii əsərlə tanışlıq zamanı bədii dərk etmə yolu ilə yeni bir həqiqəti dərk edirik, qəbul edirik.

Digər bir baxımdan, bu əsərlərin pərvazlanmasında fəlsəfə və poeziya qoşa qanaddır. Bunların hər ikisi dil hadisəsidir, hər ikisi dilin köməyi ilə reallaşır. Dil yeni bir əsərin yaradılması üçün əsas material, əsas vasitədir. Bədii əsərin səviyyəsi dilin inkişafı ilə birbaşa əlaqəlidir. Dil həm də düşünmə fəaliyyətinin ümumiləşmiş formasını oxucuya çatdırmaq üçün də əsas vasitədir. Yaranan əsərin estetik idealın zirvəsinə can atması, cəmiyyətin tələblərinə uyğun olması birbaşa dillə bağlıdır. Bu işdə dil əsas amildir. Xüsusilə, fəlsəfi-poetik dil müəyyən ideyaları gündəlik danışmaq tərzindən daha çox işıqlandırmağa qadirdir. Məsələnin belə qoyuluşu təlim-tərbiyə prosesində qoyulmuş məqsədə çatmaqda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, onu asanlaşdırır. Bu baxımdan Aşıq Ələsgərin yaradıcılıq dili obrazlı, çoxçeşidli, daha mükəmməl dildir. Fikirlərin sadəliyi, təbiiliyi, anlaşıqlılığın geniş olması, insanların bir-birinə yaxınlaşması, bir-birini başa düşmələrində maqnit təsirinə bənzəyir. Onun dili deyilmə tərzilə obrazlara nəfəs, can verməklə, əhval ruhiyyə yaratmaqla, həqiqəti diqqət mərkəzinə çəkir. Aşıq Ələsgərin dili dialektlərdən yüksəkde olmaqla, daha qədim və daha müasirdir: Dədə Qorqud, Xəstə Qasım, Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Yunus Əmrə, Qaracaoğlu, Vaqifin dili olmaqla yanaşı, həm də onun coğrafiyası çox genişdir, müasir türk dünyası üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aşıq Ələsgərin oxuduğu kitablar sırasında Quranla, insanla yanaşı bir də təbiət var idi. Təbiətdəki ənginlik və zənginlik onu sehləmişdi, təbiət vurğu-

nu etmişdi. Ana təbiətin gözəlliklərindən doymaq bilmirdi. Hər an təbiətdəki min bir gözəlliklərə heyran olmaqla yanaşı, onları duymağa, öz dilində danışmağa, onlara qovuşmağa can atırdı. Azərbaycanın Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun yazdığı kimi: "Təbiət Allahın şah əsəridir... Hamısı ilham çeşməsi, şeir qaynağı, poeziya bulağı, müqəddəslik beşiyi, duruluq, təmizlik, halallıq mənbəyi". Gözünü-könlünü təbiətin belə gözəllikləri ilə doyuran Aşıq Ələsgər, yaratdıqlarını da "Allahın şah əsərinə" bənzər, bənzərsiz yaratmışdır. Xüsusilə, insanı - dağa, qızı, gözəli, göyçəyi - çiçəyə, mənəvi saflığı - uralığa, ağılı, düşüncəni dərin dəryalara bərabər tutmuşdur. İdeal qadın obrazı zaman-zaman dəyişsə də, Aşıq Ələsgərin vəsf etdiyi gözəllərin gözəlliyi bu gün də dəbdən və dillərdən düşmür. Onun gözəlləmələrində Maral, Ceyran, Tərhan, Yaxşı xanım, Gülxanım, Sarıköynək, Səlbə, Salatin, Güllü, Gülpəri, Güləndam, Leyli Bəyistan, Kəklik, və s. vəsf olunan gözəllərdə qadın xarakteri gözəlliyin əsas şərtidir. "Hər yəten gözələ "gözəl" deməyəm",- deyən Aşıq Ələsgərin məqsədi sadəcə zahiri gözəllikləri vəsf etməklə bitmir, daxili gözəllikləri də gözəlliyin əsas şərti bilir, daxili və zahiri gözəlliyin vəhdətini qəbul edir. O, əsərlərində insani dəyərləri təbiətdəki gözəlliklərlə müqayisə edir və önəmli olanı diqqət mərkəzinə gətirir. Lakin bu əsərlərdə insani dəyərlərlə bağlı fikirlərlə tanış olduqca gözələrimizin önündə zəngin və özəmətli, kamil bir insan obrazı canlanır.

Aşıq Ələsgər Peyğəmbər Əfəndimizin "Mən gözəl əxlaqı tamamlamaq üçün göndərilmişəm" hədisini meyar tutaraq vəsf etdiyi insanları kamilliyə yönəldir. Bu yolda kamala çatmaq üçün onlara faydalanmağın yollarını göstərir. Allaha doğru cəhdi kamilliyə gedən yolum başlanğıcı hesab edərək, onun sonunu Qurani Kərimin "Şəms" surəsindəki "And olsun nəfəsə və onu yaradıb kamilləşdirənə" ayəsində görür.